

LÁSZLÓ SZABOLCS

MINDENT LECSUPASZÍTÓ, MINDENT KICSONTOZÓ ÉVEK

Danyi Zoltán: A dögeltakarító

■ „Most már nyakig belesüllyedt mindenki a szarba, és még mindig nincs vége, még mindig nem ért véget a süllyedés, épp ezért nem tud véget érni ez a háború” – fakad ki újból és újból *A dögeltakarító* névtelen főszereplője, hangot adva a Jugoszlávia szét-hullását követő korszak, egy traumatizált generáció és egy gyökeretelenné vált kisebbségi identitás alaptapasztalatának. Mert hiába ért véget és került a történelemlapokba a délszláv konfliktus, melyet a főhősnek a Jugoszláv Néphadsereg „vajdasági magyar” katonájaként kellett átélnie, azok közé az ezrek és százezrek közé tartozik, akik számára a háború óta kikökört az idő, és darabokra hullt a világ. Ezt sem az évek múlásával, sem az élettér megváltoztatásával nem lehet feldolgozni és megúszni. A túlélők kívül-belül: hanyatló és beteg testükben, kiszámíthatatlan viselkedésükben, félresikerült és reménytelen szerelmi viszonyaikban, széteső identitásukban, tehát egész lényükben ott hordozzák immár örökre a háborút. S mivel világunk felbomlásának radikális tapasztalatát nem lehet átadható történetbe foglalni, Danyi Zoltán regénye nem a háborús élmény elbeszélésére törekszik, hanem az általa okozott visszafordíthatatlan folyamatnak és keserű léthelyzetnek a részletes, érzékletes és költői erejű megjelenítésére.

A könyv alapvetően a főszereplő alakjára épül, az ő szüntelen, kegyetlen és ugyanakkor sikertelen önboncolásának lehetünk tanúi. Annyit tudunk meg róla fokozatosan, hogy újból újból „kisebbségi magyar”, akit a háború alatt besoroztak, és részt vett a baranyai, illetve szlavóniai horvát területek elfoglalásában (azaz a délszláv konfliktus egyik legkegyetlenebb kezdeti szakaszában), majd sebesülés miatt leszerelték. Azután pedig csempészként, benzinkutasként, illetve dögeltakarítóként éldegél – Szerbia, Magyarország, a horvát tengerpart és Berlin köz-

ött ide-oda vetődve. Alakja egyszerre tud sajátos, összetett, belső ellentmondásokkal küzdő egyéniségként megjelenni, aki tapasztalatait például színházi előadások vagy filmek (a vietnami háború utóhatásairól szóló *Taxisofőr* és *A szarvasvadász*) révén próbálja felidézni, és ugyanakkor képes egy bizonyos korszak és generáció (egyszerre posztjugoszláv, illetve kisebbségi magyar) névtelen képviselőjeként is funkcionálni. Ám a szereplő mélyebb, súlyosabb komplexitását az adja, hogy benne is – mint minden véres harcot megélt veteránban – együtt van a háború által jóvátehetetlenül traumatizált áldozat és az atrocitásokban részt vevő tettes. Ez a kettősség okozza számára a feloldhatatlan belső feszültséget, a kilátástalanságból származó tompa fájdalmat és a leküzdhetetlen magányt.

A háborútól letepert társadalom, melyben szétfoszlott a közösség, és eltűnt a család, nem tudja és nem is akarja megszólítani benne az áldozatot vagy megvédeni a tettest. Az embargó, a válság, a feketepiac, majd a később kibontakozó és nacionalizmussal megideologizált vadkapitalizmus körülményei között az egyén teljesen magára marad ezekkel a kérdésekkel, egyedül kell valamit kezdenie démonjaival – ha tud, és persze rendszerint nem tud. A főszereplő, akárcsak Forest Gump komor és végképp kiábrándult változata, az útjába kerülő idegeneknek próbálja elmesélni és megmagyarázni múltjának egyes epizódjait. Amellett, hogy soha nem alakul ki valós kommunikációs helyzet, az elbeszélésre tett kísérlet bizonytalan, ismétléses, önkioldó, csapongó, részletekben elvesző gondolatáradatot eredményez. A felszíni dolgokba való gablyodás, a mellékes emlékfoszlányokhoz való ragaszkodás jelzi, hogy a trauma gócpontjára, forrására csak utalni lehet, félmondatokban, eufemisztikus szerkezetekben („tanyák megtisztítása”), lopva felidézett jelenetekben – de értelmezhető, zárt történetben nem

lehet megfogalmazni sem mások, sem magunk számára.

Az elbeszélés lehetetlenségének egyik következménye, hogy a regényben az idő parttalan és kiismerhetetlenné válik. Visszatérő helyzet, hogy a főszereplő elveszti az időérzékét, hogy egyszerűen nem telik az idő, hogy cél nélkül sétál, avagy pont egy helyben vesztegel, mintegy az időn kívül. Az átélt trauma és az elkövetett bűn átírja számára az idő természetét: a múlt nincs befejezve, a háború időszaka nincs lezárva, és mivel „azok a mindent lecsupaszító, mindent kicsontozó évek nem értek véget azóta sem” (44.), nem képes saját életét koherens, lineáris narratívába rendezni és bármiféle stabil konklúzióhoz eljutni. Csak annyi biztos, hogy „amit tettek, az örök időkre szól” (59.), és ezáltal valamiképpen a cselekedetek önnön büntetésüket is magukban hordozzák. Az állandóan jelen levő múlt, az emlékezésnek a tudatba való gátlhatatlan beáramlása pedig maga a kifeszített, fenntartott pokol.

A regény jelkép- és szövegvilága is leképezi a szereplő feloldhatatlan helyzetét: a trauma érzékeltetésében áthelyeződik a hangsúly egyrészt a szenvedő test dimenzióinak a bemutatására, másrészt a narratív értelemalkotás helyett az erőteljes képiség megteremtésére. Vagyis a trauma nem racionális vagy nyelvi szinten jelenik meg, hanem a testfunkciók hanyatlásában, a betegségek és fájdalmak visszatérő jelenlétében. Ezeket nem tudja uralni az agy tartománya, hanem pont fordítva: ezek hatnak a gondolkodásmódra, a kedély- és tudatállapotra. A test emlékezik és emlékeztet: őrlődnek és rohadnak a belső szervek, és ellehetetlenül az anyagcsere – mert a lélek egy a gyomorral és a végbéllel. Az önmagunk feletti uralom elvesztésének eme groteszk ábrázolása ugyanakkor feloldja a szenvedés által szokványosan megkövetelt pátoszt: a főszereplővel nem tudunk maradéktalanul azonosulni bűnei miatt, és nem tudjuk teljességgel magasztosnak vélni fájdalmát a társulói komikum miatt. A részvét és a bíráló elemzés között ingadozva követjük agonizálását, amely egy morális szempontból közönyös társadalom kontextusában (ahol nincs felelősségvállalás vagy felelősségre vonás) olyman metafizikai igazságtételként értelmezhető. A test bosszút áll önmagán: s a főszereplő lassan megadja magát.

Természetesen ez a sors, ez az életpaszlat egy történelmileg és szociológiailag is körülhatárolható posztjugoszláv jelenség: a szereplő annak az „elveszett generációnak” a tagja, amelyet a háborúban való részvétel vagy a háború okozta társadalmi összeomlás

az otthontalanság, a gyökértelenség és a céltalanság feloldhatatlan problémáival szembeállított. Dubravka Ugrešić regényei is ennek a tapasztalatnak a különböző aspektusairól, következményeiről szólnak, többnyire már a kivándorlás perspektívájából. *A fájdalom minisztériumából* származó diagnózisa azonban általánosítható: „Ilyen vagy olyan módon mindannyian ki voltunk fosztva. Azoknak a dolgoknak a listája, melyeket elvettek tőlünk, hosszú volt és borzalmas. Elvették tőlünk az országot, ahol születtünk, és a normális élethez való jogot. Elvették tőlünk a nyelvünket. Megtapasztaltuk a megalázottság, a félelem és a tehetetlenség állapotait. A saját bőrünkön éreztük, mit jelent számjeggé, vércsoporttá, csordaállattá csupaszodni. Valami módon mindannyian lábadozók voltunk.” Ugrešić ugyanakkor igyekszik azt is jelezni, hogy a háború által traumatizált generáció szenvedéseit a rendkívüli korszakba való beleágyazottság is okozza: amit ők belülről időnkiviliségségnek, a múlt lezáratlanságának érzékelnek, azt a későbbi generációk tagjai (akik jobban kezelik a konzumkapitalizmus életformáit és a globalizáció nyújtotta lehetőségeket) immár a múltbáragadság és bénultság jeleként fogják fel. Az ellentét okozta meg nem értés és magány pedig még inkább feloldhatatlanná teszi a kezdeti problémát.

A személyes és generációs trauma mellett a regényben többször is felmerül a „kisebbségi magyar” tematika: egyrészt a főszereplő hovatarozása kapcsán megfogalmazott kérdések formájában vagy a jugoszláv, szerb és magyar identitásokhoz fűződő ellentmondásos és tisztázatlan viszonyában. Ám az ebből származó rétegzettség és fragmentáltság még inkább mélyíti és súlyosítja a központi alak elhagyatottságát. Hiába Újvidék az otthona, hiába beszélnek magyarul Budapesten, hiába szép a horvát tenger, és hiába járja Berlin utcáit: nincs otthonélmény, nincs „anyaország”, nincs centrum, nem lehetséges az elmenetel, nem lehetséges a visszatérés. A tér közönyös geográfiát jelent, nem ajánl fel érzelmi kötődést vagy gyökereket – pozitívumként csak az eltűnt Jugoszlávia (a gyerekkora) és a vágyálmaiban létező, elérhetetlen Amerika jelenik meg.

A könyv egyben azt is illusztrálja, hogy mennyire nem egységes a Kárpát-medencében a magyar kisebbségi tapasztalat, világszemlélet és önelbeszélés. Ami rögtön szembeeső, hogy a posztjugoszláv narratívához hasonlóan a kisebbségi tagjai számára is egy utólag felértékelt aranykorszak, illetve normalitás (a Tito-féle konföderáció) felől bontakozik ki a kilencvenes évek pokoljárása. Azaz a váltás ott is megvolt, de nem az „Európához” közelítő, göröngyös, ám feltar-

tóztathatatlan folyamat következett, hanem háború és nacionalista örület. A Vajdaságban erőszakos, diszkriminatív besorozás, Horvátországban pedig a Jugoszláv Néphadsereg pusztítása, majd menekülés, emigráció, és mindezek miatt: trauma. Azután pedig, ha volt hova visszatérni, végigkövetni, miként lesz egy hajdani köztársaságból egy benzincsempészek által uralt ország: belenyugodni a tehetetlenségbe és céltalanságba.

Újvidék kapcsán önkéntelenül is felmerül Végel László esszéivel és a *Neoplanta* című regénnyel kialakuló ellentét. Nála a többnyelvűség tapasztalati gazdagságot, a város-történet ismerete, átélése a hovatartozás meg a „hontalan lokálpatriotizmus” érzetét fejezi ki. Ezzel szemben Danyi Zoltán regényében

sem a magyar, sem a szerb nyelv nem nyújt sikeres kommunikációs utat (mert „ezeket a dolgokat nem tudja elmondani a magyaroknak”, 237.), a történelem pedig egy veszélyes arzenál, amely a háborút élteti, és a főszereplő kívülállóságát fokozza. Mindazonáltal *A dögeltakarító*ban megjelenített sors mintegy a Végel által bemutatott anekdotázó, multikulturális, süllyedő Újvidék világának következő, sivár korszakát teremti meg. Végel szereplői felmagasztalják és siratják a régi Újvidéket, Danyi szereplője pedig azért küzd, hogy megbocsásson a szenvedést okozó, jelenbeli városnak. Ám az talán nem véletlen és nem mellékes, hogy a legeslegvégűs pillanatban mégiscsak egy bácskai pálinkával szeretné befejezni „ezt az egészet”.

REMÉNY ÉS MEGÉRTÉS

Botlik József könyve a délszláv háborúról

■ Lenyűgöző adatgazdagságú kötet látott napvilágot az idén a Keskenyúton Délvidéki Alapítvány kiadásában. Miként honlapjuk (<http://www.keskenyut.hu>) is tudunkra adja, az alapítvány a délvidéki magyarság által 1944–1945-ben elszenvedett tragédiáisorozatot vizsgáló kutatásokat végez, rehabilitációkhoz nyújt segítséget, kegyeleti feladatokat lát el azáltal, hogy segít jelöletlen tömegsírok méltó emlékművel való ellátásában, lajstromozza az áldozatok névsorát, valamint a délvidéki magyarság sorsát elemző kiadványokat publikál. Az Alapítvány áldozatos munkájának köszönhetően derült fény számos elfeledett, eltűnt, elhallgatott vérengzésre, melyeknek magyarok ezrei estek áldozatul, és amelyeket a második világháború vérzivatarai kisöpörtek Európa kollektív emlékezetéből.

A honlapon közzétett részletes, a tragédiákat taglaló multimédiás információk mellett nyomtatott formában is hozzájuthatunk e szomorú kutatások eredményeihez: több tucat füzet, kötet foglalkozik a nagyvilág elől sokáig elzárt adatok feltárásával, elemzésével. Botlik József *A reménnyel győzködjük magunkat. Magyarok a délszláv háborúban (1991–1998)* című köteté olyan, a délvidéki magyarság mártíriumát elemző tényfeltáró tevékenységek szerves folytatása, melyek a *Délvidéki tragédiánk 1944–45* című, 2011 óta negyedévente megjelenő periodika hasábjain láttak napvilágot. Az Alapítvány által elindított, volt Jugoszlávia magyar lakos-

sága ellen elkövetett atrocitásokat feltáró sorozatba olyan további kötetek illeszkednek, mint Silák Mária *Emlékeim* című memoárja, amely az 1944–45-ös szabadkai vérengzés mementója, a *Délvidéki magyar Golgota* című monográfia, mely a 2011. november 25–27. között a Magyar Országgyűlésben, a Magyar Tudományos Akadémián, a Trianon Múzeumban és a Szent István Bazilikában lezajlott tudományos konferenciák, megemlékezések összefoglalóit, dokumentumait gyűjti egybe, vagy Rencsényi Hajnal Elvira *Arcok a tömegsíról* címmel megjelent volumene, amely az 1944–45-ös vérengzések áldozatait azonosítja, feltárja családjaik tragédiáit, így rávilágítván a vesztesége olyan személyes aspektusaira is, amelyekről a történelemkönyvek rendszerint nem számolnak be.

Említhetjük Mojzes Antal *Tömegsíról emléketemető* címmel megjelent, a bajmoki emlékpark létrejöttét elmesélő, 2014-ben megjelent kötetet, mely a Tito partizánjainak razziai során meggyilkolt bajmokiak nevét emeli be az emlékezés kegyeletébe, de Matuska Márton *Az elhallgatott razzia. Verengzés Újvidéken 1944/45* című, szintén a tavalyi napvilágot látott könyve is figyelemreméltó, hiszen olyan részleteket ismerttet a délvidékiek által csak „elhallgatott razzia”-ként emlegetett, szintén a Tito-partizánok által elkövetett atrocitásokról, amelyeket mind a mai napig nem tárt fel a történetírás, és amely máig nem múló traumát okozott a délvidéki magyaroknak.

A magyar kisebbségnek az azóta szét-hullt ország (Jugoszlávia) vezetői által sokáig titkolt szenvedéseit immár nyilvánossá tevő kiadványsorozat szerzői közül, a teljesség igénye nélkül, még említjük Pintér Józsefet, aki a szenttamási népiirtás történetét idézi fel *Szenyves diadal* című, 2014-ben a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet által kiadott, kitűnően dokumentált könyvében, és Gutai Istvánt, aki a *Földönfutók, hontalokok* című, 2013-ban megjelent opusban a második világháborúban a Bácskáról menekülők történetét foglalta össze, tanúk és hiteles dokumentumok alapján.

A délvidéki tragédiát jelenleg kutatók olyan történészek nyomába lépnek, mint Homonnay Elemér, aki többek közt Clevelandben, 1957-ben kiadott kötetében ír a kommunista Tito-partizánok által az „elfoglalt Dél-Magyarországon” elkövetett atrocitásokról, vagy Szigethy György, aki megárazón írja le a Délvidék magyarságának tragédiáit a *Szemtanúja voltam Tito délvidéki vérengzéseinek* címmel kiadott, 1956-ban, szintén Cleveland-ben megjelent könyvében.

Sajnos azonban az „elfoglalt Dél-Magyarország” magyar lakosságának szenvedései nem értek véget a kommunizmus bukásával. Az 1991-ben kirobbant, a jugoszláv államszövetség széthullásához vezető délszláv háború szintén kegyetlenül sújtotta a térség magyarjait. A háború (amelyet ma sem tekinthetjük teljesen lecsillapultaknak) elsősorban a szerb hadsereg által az ország többi etnikuma (horvátok, albánok, bosnyákok, magyarok, makedónok stb.) ellen elkövetett vérengzései, és a harcok lecsillapítása érdekében közbelépő, az Egyesült Nemzetek Szövetsége által küldött „kéksisasok” beavatkozási nehézségei miatt ismert, és újabb szomorú tanúságával szolgált annak, hogy a kommunizmus, a szocializmus „eszméjének” ürügye alatt mily rettenetes feszültségek gyűlhetnek fel, mennyire helyrehozhatatlan károkat tud okozni az, ha az egymás mellett élő népcsoportok közti párbeszédet ellehetetleníti egy torz ideológia.

Botlik József könyve a szerb nacionalista elnök, Slobodan Milošević neve által fémjelzett háborúnak a magyar kisebbség szemszögéből történő feltárását végzi el, a szerző által a háborúk időszakában a *Magyar Nemzet*, a *Magyar Fórum* és az *Erdélyi Magyarság* című lapokban közölt cikkek, elemzések, interjúk segítségével. Az egybeszerkesztett, javított írások közvetlen hangjukból, *érintettségük*ből kifolyólag ma is erős érzelmeket váltanak ki az olvasókból, de az objektivitásra törekvő szerző inkább az események megértésére, mintsem *átértetésére* helyezi a hangsúlyt. Ezt a tendenciát támasztják alá a Mircsics Károly demográfussal a délvidéki népesség alakulási tendenci-

áiról készített, adatokkal alátámasztott, hosszú interjúk (*Vészesen fogy a magyarság*, 17–20., vagy *Gyűlölet minden mennyiségben*, 21–27.), de megmarad az objektív tájékoztatás szintjén „*A félelem férge rája lelkünket. Hadijelentés a déli határról*” című írás is, amely 1991. október 12-én jelent meg a *Magyar Nemzet* hasábjain, annak ellenére, hogy hangvétele jóval drámaibb.

A földrajzi és névmutatóval ellátott, így kézikönyvként is kitűnően használható volumen öt fő fejezetben érzékelteti a Délre szakadt magyarság által a délszláv háborúk alatti szenvedéseit. A Délvidéket, Bácskát, a Bánátot, a Drávaszöveget és Szlavóniát körbejáró, dokumentumértékű cikkek közvetlen közelségből térképezik fel az esetenként kizárólag a szerző által megörökített eseményeket. Döbbenetes olvasni az „*Én borsót kapáltam, a szerbek aknát ástak.*” *Csendélet Udvar községben szögedrőtől és magasfigyelővel* című riportot, amely az udvari polgármester-asszony, Fischer Antalné beszámolójára támaszkodva meséli el a szerb–horvát-háború Magyarországra is áttevődő retteneteit, a „határonlét” sajátos gazdasági, politikai, szociális következményeit, amelyek, amint a cím is érzékelteti, a község lakóinak mindennapjaira is közvetlenül kihatnak. Az 1995-ben készült, a *Magyar Nemzet*ben publikált riport kitűnően érzékelteti a kialakult helyzet tragikumát, az ellehetetlenült párbeszéd következményeit, mikor a szerző egyik riportalánya így nyilatkozik: „Uram – mondta –, ha tíz perccel korábban jön, hozzám beszélgetni, nem akármit látott volna. Órákon át együtt szorgoskodtam három szerb katonával: én borsót kapáltam, ők meg aknáknak ástak gödröket...” (213.).

Az abszurd „mikroszociográfiai” tettenérések mellett azonban olvashatunk végzetes kétségbeesettségről beszélő cikkeket is. Ilyen az *Etnikai tisztogatás ENSZ-segítéssel. A horvátországi magyarok segélykáltása* című rövid cikk is (189–190, *Magyar Nemzet*, 1993. január 13.), amely arról számol be, hogy az ENSZ hadereje nem védi hatékonyan a magyar lakosságot, valamint összefoglalja annak, az ENSZ-hez intézett, a fegyveres harcok beszüntetését sürgető felhívásnak a tartalmát, melyet Faragó Ferenc, a horvát parlament magyar képviselője fogalmazott meg, és amelyhez számos érintett csatlakozott.

Sajnos, amint kiviláglik a könyvből is, ezt a konfliktust nem tekinthetjük lezártnak, a nemzetek közti feszültségeket megoldottnak. „Ki fogja mindezt eltisztázni, vagy jön a végelethetetlen bosszú sora? Még belegondolni is félelmetes, nem pedig szenvedő alanya lenni” – ez áll a kötet hátlapján.

Nincs eszköz ilyen tragédiákkal szemben.

Péter Árpád

„AZ ELMÚLT MINTEGY MÁSFÉL ÉVSZÁZAD MAGYAR TÖRTÉNELMÉRŐL ... ÚJ ISMERETEKET ADNI”

Évkönyv 2014 – Annual – Jahrbuch – VERITAS

■ A történetírói szakmát szükséges lenne külvilágiasztani a közélet pillanatnyi aktuális viharaitól a történetírás tisztasága, szakmaisága érdekében. Ugyanakkor bárki, aki nézett tévét, olvasott újságot, hallgatott híreket, tudhatja, hogy kevés kutatóintézet született a kritikáknak oly viharában, mint a VERITAS Történetkutató Intézet. Politikai alapon kérdőjeleződött meg szakmaisága még a szervezeti kiépülés előtt, mások menedzseri érvek mentén érezték feleslegesnek a már meglévő kutatóműhelyek mellé egy újnak a létrehozását, és akadtak szép számmal a főigazgató személye ellen intézett támadásokból is. Ilyen súlyos támadáshullámnak természetes következményeként a kitámadottnak feltétlenül bizonyítania kell, működésében, eredményeiben. Ahogy ezt Szakály Sándor főigazgató is megfogalmazta az intézet első évkönyve előszavának indító bekezdésében:

„Meglátásom szerint azonban egy kutatóintézet nem aszerint kell hogy végezze a munkáját, hogy mit gondolnak, mondanak róla, hanem annak alapján, hogy milyen céljai vannak, milyen szakmai elvárásokat, kritériumokat állít maga elé.” Ahhoz, hogy a közepkorban egy céhnek elismert mesterévé váljon egy szakember, mestermunkát kellett készítenie, melyet a már elismert mesterek elbíráltak, és legtöbb esetben a legnagyobb szigorúsággal ugyan, de korrekt elbírálást követően döntöttek a jelölt alkalmasságáról. A VERITAS Intézet pedig hajlandó elbírálásra bocsátani munkájának eredményét, mint például jelen évkönyvét is. Mivel a kutatóintézetek évkönyvei egyfajta keresztmetszetei szoktak lenni a szóban forgó intézet munkájának, ez az évkönyv is indikátora lehet az intézet irányelveinek, kutatott tematikájának, szakmai erkölcsének és színvonalának.

A kötet 16 válogatott tanulmányt tartalmaz, melyek a történettudomány terén megjelenő kollektív kötetek leggyakoribb rendezési elve, tematikájuknak időrendi sorrendje szerint kerülnek a kötetben elrendezésre. Mielőtt rátérnénk ezek tartalmára, nem tudom nem észrevenni magának a szerkesztésnek a minő-

ségét, ami Ujváry Gábor munkáját és szakmai tapasztalatát dicséri. A tanulmányok jegyzetrendszere egységesített, mindegyiket angol és német nyelvű rezümével látták el – e rezümék terjedelme minden esetben meghaladja az egy-egy nyomtatott oldalt –, továbbá a kötet névmutatót is tartalmaz. A jövőben megjelenő évkönyvek esetében ajánlatosnak tartanék egy olyan függelékét, amely a szerzők szakmai adatait tartalmazza, ez azonban csak egy konstruktív javaslat, és nem komoly hiányosságot feltáró észrevétel.

A kötet tanulmányainak tematikája, szerzőik érdeklődési körének tükröződéséppen, meglehetősen változatos, a 19. századbeli témáktól kezdődően egészen a rendszerváltást követő évek realitásaival bezárólag. Ugyanakkor bizonyos jól körülírt korlátokat is vélek felfedezni a szélesebb szakterület kapcsán: mindegyikük a magyar történelemből merít, ennek is általánosabban vett politika- és társadalomtörténetéből, és hiányoznak a tematika szempontjából „réstémáknak”, egzotikumoknak számító témák. Itt megint Szakály Sándor előszavához vagyok kénytelen visszatérni, és pedig első bekezdésének zárógondolatához, mely szerint az általa vezetett új intézetnek célja „az elmúlt mintegy másfél évszázad magyar történelméről igyekezzen új ismereteket adni, »leporolni« olyan évtizedek alatt meggyökeresedett állításokat, amelyek nem egy esetben a vitathatóság kritériumain is túlmutatnak...” E megfogalmazás tükrében is szükséges vizsgálnunk a tanulmányokat.

A tizenhat tanulmány esetében, éppen azért, mert tematikájuk annyira különböző, szükségesnek érzem, hogy egyenként is szóljak tartalmukról pár szót. Kovács Kálmán tanulmánya, mely a 19. századi állam-egyház viszony fejlődését mutatja be a magyarországi református egyház struktúráinak esettanulmányán keresztül, szintézis jellegű, és a probléma eszmetörténeti vonatkozásai a tanulmány keretében még sokkal nagyobb hangsúlyt kapnak, mint a kimondottan intézmények közötti viszonyra való hivatkozások. Schwarzwölder

Ádám tanulmánya Széll Kálmán pénzügyminiszterségéről és ennek lemondás általi végéről szól, ennek során az életrajzi vonatkozások harmonikusan illeszkednek a kor szélesebb politika- és gazdaságtörténete nagy folyamataiba, az elsősre az 1877–1878-as balkáni orosz–török háború, utóbbira pedig a hetvenes évek gazdasági válsága – melynek képe azért jóval kevésbé él akár a szakmai köztudatban is, mint más gazdasági világválságoké – talán a legfontosabb jellemző. Külön kiemelendő a tanulmány igényes dokumentáltsága és az a tény, hogy Széll Kálmán pénzügyminiszter alakját kimondottan jól helyezi el a kor politikai viszonyainak tükrében. Hadtörténeti vonatkozásai miatt akár a Monarchia hadtörténetével foglalkozó történészek számára is hivatkozás lehet az 1878-as év realitásainak leírása. Ligeti Dávid elsősorban az eddig megjelent szakirodalom tükrében összegzi a Monarchia hadseregének a keleti fronton való tevékenységét az első világháború első hetei eseményeinek tükrében, egészen az 1914-es év nyári hadjáratának végéig, mely a szeptember 11-ei visszavonulással végződött. Anka László Apponyi Albert jászberényi emlékezetét – ahogyan ő maga fogalmaz, „kultuszát” – dolgozza fel, Révész Tamás pedig rövid, de tartalmas írásában a Tanácsköztársaság hadseregének toborzópropagandájáról értekezik. Nem tudom, hogy szerkesztési okokból nem kerültek be itt fényképek egykori plakátokról, röpcédulákról, vagy pedig a szerző eleve így szerkesztette meg tanulmányát, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ilyen téma esetén a „tárgyi bizonyítékok” nemcsak szemléltető eszközök, de önálló értékkel bíró források is: a szöveg tördeléséből, a betűk elhelyezéséből, az esetleges képillusztrációkból a megfelelő ismeretekkel rendelkező olvasó is sok következtetést levonhat. Hollósi Gábor a Horthy-kor numerus claususáról értekezik a mérnökképzés területén, tematikájából fakadóan is ez a tanulmány táblázatokkal, statisztikákkal elég jól illusztrált. Orosz László munkája a Horthy-kor (egyébként saját levéltári kutatásaim alapján nyugodt szívvel kijelentem: bonyolult) magyar–német kapcsolataihoz, történetírás terén jelentkező interferenciáihoz nyújt hozzájárulást, elsődleges forrása ehhez Fritz Valjavec német történész levelezése. Murádin János Kristóf erdélyi témát dolgoz fel szintézis jellegű tanulmányában, melynek címe: *Az Erdélyi Párt a Magyar Országgyűlésben 1940 és 1944 között*. Különösen megfogott – ezt pedig elsősorban emberi, érzelmi szempontból mondom – Zinner Tibor családbibliográfia jellegű írása, mely révén egy családi esettanulmány járul hozzá a magyar zsidó munkaszolgálatosok második világháborús tragédiájának jobb megértéséhez, mikro-

historikus módszerrel a sokakat érintő történelmi folyamat jobb megismeréséhez.

Mivel nekem is az 1944–1948-as átalakulások az elsődleges szakterületem, érdeklődéssel olvastam Kiss Dávidnak *A Szociáldemokrata Párt rendező gárdája 1945–1948* című tanulmányát. Ebben a szerző a szakirodalom és levéltári források – ez utóbbiaknak összegyűjtése, a lábjegyzetek változatos tartalmát elnézve nem kis munka lehetett – tükrében vizsgálja a Szociáldemokrata Párt nagy létszámú – a szerző szerint létszáma a magyar hadseregével vetekedett – gárdája sorsának alakulását, egészen addig a momentumig, míg a Szociáldemokrata Pártot magába nem olvasztotta a Magyar Kommunista Párt. Somorjai Ádám jogtörténeti esszéje a szuverenitás kérdésében gondolkoztathatja el a téma iránt fogékony olvasót, ezt követi két hölgszerző a magyarországi szocialista évek egy-egy momentumára fókuszáló írása: Bank Barbara a recski tábor 1955-ös újraindítási kísérletéről, Tóth Eszter Zsófia pedig az 1965-ös Baradla barlangbalesetről értekezik. Nagy fába vágta fejszáját Rácz János, amikor az angolszász sajtóban jelen levő Kádár János-képet próbálta meg szentetizálni huszonöt oldalban; becsületére legyen mondván, ez a terjedelmi keretek figyelembe vételével sikeresen megoldotta. A kötetet két, a rendszerváltást követő évekről szóló tanulmány zárja: Sáringer János és Garadnai Zoltán egyaránt a rendszerváltást követően első demokratikus megválasztott MDF-kormány diplomáciatörténetéhez nyújt adalékokat.

Végigolvasva a kötetet, elgondolkozva azon, hogy a változatos tematikájú tanulmányokban mi lehetne az a közös pont, amit érdemes kiemelni, ami általánosságban érvényes, és állításként bármilyen kritika esetén is megőrzi valóságtartalmát, annyit tudok záróként mondani: közös jellemzőjük ezen írásoknak az, hogy minimális teret kap bennük az esetleges ideológiai értelmezés, de annál nagyobbat a valóság és a tények bemutatása. A VERITAS igazságot jelent, azt pedig a legjobban tényeken keresztül lehet érzékeltetni, valószínűleg ez is volt a kötet eszmei főcélja. Ugyanakkor tisztában kell lennünk azzal is, hogy a történész, még a legjobb is, a múltbeli valóságot csak a rendelkezésére álló források tükrében képes ábrázolni, erre kényszeríti a szakmai etika szigora is. És mivel a források része az idők folyamán elvész, mások pedig felfedezetlenek maradnak, a valóságnak csak azokat a részeit lehet visszaadni, amikre elegendő forrás áll rendelkezésre. Ennek következtében a történelmi valóság minden aspektusa a maga teljességében sohasem kerülhet kibontakozásra. De az egyetlen út mégis, ha erre törekszünk.